

RAPORT ȘTIINȚIFIC

privind implementarea proiectului
Religie și artă în civilizația Cucuteni-Tripolie (mileniile V-IV CAL B.C.)
în perioada ianuarie-decembrie 2014

**Sinteza rezultatelor activităților aferente obiectivelor prevăzute în proiectul
Religie și artă în civilizația Cucuteni-Tripolie (mileniile V-IV CAL B.C.), având
codul PN-II-ID-PCE-2011-3-0885, perioada ianuarie-decembrie 2014**

RAPORT ȘTIINȚIFIC _____	2
I. Analiza formelor de expresie artistică _____	2
II. Analiza simbolurilor Cucuteni-Tripolie. Rit și ritual funerar _____	7
III. Analiza simbolurilor Cucuteni-Tripolie. Cercetări bioarheologice asupra depozitelor de <i>Lithosperum</i> sp. _____	12
IV. Analiza simbolurilor Cucuteni-Tripolie. Cercetări bioarheologice asupra utilizării rituale a animalelor și resturilor animaliere _____	18
Bibliografie _____	21
RAPORT TEHNIC _____	27
I. Publicații: _____	27
II. Comunicări științifice la simpozioane internaționale _____	27
III. Comunicări științifice la simpozioane naționale _____	29
IV. Manifestări științifice organizate: _____	29
V. Stagii/deplasări de documentare: _____	29

RAPORT ȘTIINȚIFIC

Pe parcursul anului 2014, în atenția noastră au stat mai multe direcții de cercetare, care au fost valorificate prin intermediul unor studii publicate în reviste de specialitate, dar și printr-o serie de comunicări, sau care vor fi valorificate pe parcursul anului viitor.

I. Analiza formelor de expresie artistică

Un subiect abordat a fost cel legat de **problematica reprezentării șarpelui în iconografia Cucuteni-Tripolie***. Imaginarul civilizației Cucuteni-Tripolie pare să rezerve un loc special imaginii șarpelui. Reprezentările sale timpurii sunt cunoscute din plastica antropomorfă feminină atribuită fazei A a culturii, în timp ce în faza B, imaginea este prezentă în decorul pictat al vaselor. O privire asupra celor mai reprezentative publicații asupra subiectului ne relevă faptul că această problemă a fost analizată în special din punctul de vedere al istoriei religiilor. De asemenea, merită subliniat faptul că aceste interpretări sunt abordări generale, independente de contextul creării miturilor. Astfel, reprezentările șarpelui pe statuetele și ceramica culturii Cucuteni sunt văzute ca exprimând atribute ale Marii Zeițe: fecunditate, putere fertilizatoare și imortalitate, sau reprezentarea elementului masculin în redarea unei hierogamii. Partea mai puțin atractivă a imaginii șarpelui este menționată succint, pentru a echilibra balanța și a asigura corectitudinea discursului științific. Ezitarea și discursul incomplet din sublinierea posibilelor semnificații ale imaginii șarpelui își găsește rădăcinile în abordarea carteziană adoptată de autori. Creațiile mitice exprimate prin intermediul imaginilor sunt analizate imparțial de către cercetător și astfel sunt total golite de încărcătura lor emoțională care, inițial, a condus la recunoașterea lor ca hierofanii (*per sensu* Eliade).

Abordarea noastră va încerca să examineze posibila semnificație a imaginii șarpelui în cultura Cucuteni din punctul de vedere al ontologiei relaționale, unde înțelesul și adevărul sunt stabilite prin experiență și interacțiune. Logica pe care o vom urma în construirea argumentației noastre va fi una abductivă, deoarece vom selecta argumentele pe baza compatibilității și vom alege interpretările în funcție de puterea de explicație probabilitatea anterioară.

---

* Această secțiune reprezintă un material aflat în curs de publicare. Datorită obligativității de afișare a raportului pe pagina web a proiectului, pentru protejarea drepturilor de autor până la publicare, în text nu sunt introduse referințele bibliografice. Acestea sunt menționate numai în bibliografia de la finalul raportului.

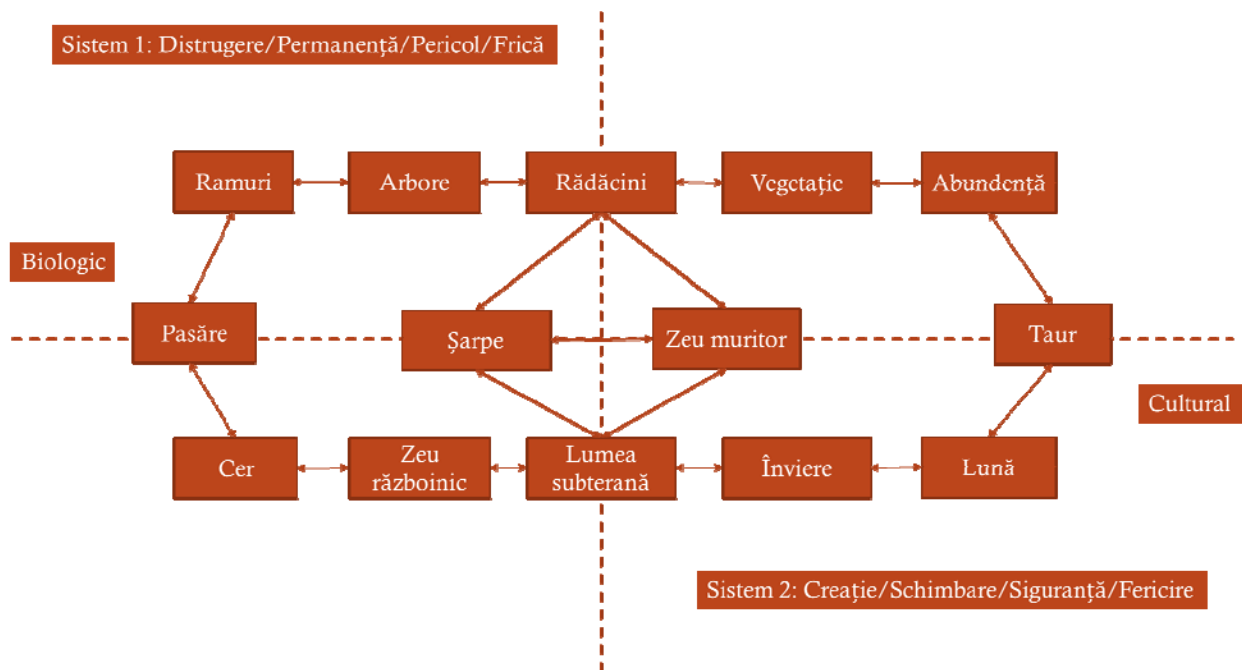
Primul set de argumente invocat vine din partea biologiei, și ne va ajuta să stabilim răspunsul emoțional primar al oamenilor față de imaginea șarpelui. Cercetările recente în câmpul evoluției sistemului vizual al mamiferelor și primatelor subliniază importanța pe care șarpele l-a jucat în modelarea acestuia. De interes pentru subiectul nostru este și faptul că recunoașterea liniilor în mișcare sau cu vizibilitate intermitentă, precum și a modelelor în tablă de șah sau cu linii încrucișate este atributul sistemului colliculus superior-pulvinar, care este parte a modulului fricii și posedă legături neurale directe cu diverse părți ale creierului responsabile pentru activarea funcțiilor de reacție în fața prădătorilor. Ca o consecință, stimulii ce indică posibila prezență a unui șarpe declanșează un răspuns automat de frică, determinând o reacție defensivă instinctivă. Abia ulterior, prin intervenția nucleului lateral geniculat, reacția inițială este evaluată și este recunoscută sau infirmată existența unui pericol. Ceea ce dorim să subliniem este faptul că ființele umane sunt condiționate de evoluție și de fondul biologic atunci când reacționează prin frică la vederea imaginii unui șarpe.

Cea de al doilea set de argumente este extras din literatura mesopotamiană. Am ales aceste scrieri ca sursă pentru argumentele noastre din mai multe motive. În primul rând, ele prezintă un grad înalt de acord cu datele biologice. În al doilea rând, în stadiul actual al cercetărilor, ipoteza potrivit căreia neoliticul european își are originile în zona Orientului Apropiat este acceptată pe scară largă în rândurile cercetătorilor, fiind aduse în mod constant argumente în acest sens. În cel de al treilea rând, deși am parcurs surse scrise din variate paliere cronologice, de la surse vechi sumeriene sau akkadiene la surse neo-asiriene sau neo-babilonene, avem totuși de a face cu cea mai veche scriere descifrată. Pentru toate aceste motive, considerăm că sursele scrise mesopotamiene ne oferă cea mai bună șansă pentru construirea cadrului teoretic care ne va permite o incursiune în interiorul „minții calcolitice”.

Vom verifica datele obținute din studierea surselor istorice cu informațiile etnografice oferite de societățile non-moderne contemporane.

Maniera generală de tratare atât a miturilor narative cât și a reprezentărilor preistorice va fi, într-o anumită măsură, structuralistă în esență. Vom căuta constante la nivelul frazei sau ideii și, de ce nu, la nivelul cuvântului sau imaginii. De asemenea, vom încerca să identificăm posibilele transformări ale unităților mitice observate prin stabilirea relațiilor lor cu totalitatea „actorilor” implicați în realizarea imaginii mitice. Pornind de la această metodologie, au fost studiate peste 400 de texte sumeriene în cadrul cărora au fost identificate 200 de mențiuni ale imaginii șarpelui.

Aceste mențiuni au fost analizate contextual în vederea construirii sistemului relațional prezentat schematic mai jos.

Deoarece nu tratăm semnele, ci mai degrabă conceptele și ideile, din materialul arheologic disponibil am selectat doar acele artefacte în care imaginea șarpelui este redată explicit.

Șarpele ca animal: Primul aspect pe care îl vom trata este definit de semnificația de bază a imaginii șarpelui: aceea de animal. Pentru cultura cucuteni această înțeles poate fi dat de vasele ceramice unde imaginea șarpelui este redată în manieră individuală.

Vase ceramice Cucuteni faza B cu reprezentări ale șarpelui

În literatura mesopotamiană, imaginea șarpelui ca animal este prezentă în invocații (Lugalbanda în peșteră) sau în contexte descriptive, precum descrierea unei persoane bolnave

(Lugalbanda în peșteră, A šir-gida to Ninisina) sau a unui peisaj dezolant, a unui tărâm devastat sau interzis sau a unei construcții ce inspiră teamă (Tânguirea pentru Sumer și Urim, Lugalbanda în peșteră, Blestemul lui Agade, Enmerkar și stăpânul Arattei, Lugalbanda și pasărea Anzu, Construirea templului lui Ninĝirsu, Inana and Ebiĥ). Ideea generală pe care o lasă aceste mențiuni ale șarpelui ca animal este una de teamă sau de durere fizică sau/și psihologică. Șarpele este adesea asociat cu pericolele care sălaşluiesc în tărâmurile necunoscute și stau în calea călătorilor. Poate fi asociat cu alte ființe înspăimântătoare, precum scorpionul, leul, hiena și câinele sălbatic sau lupul. Subliniem această percepție a șarpelui, deoarece întărește ideea potrivit căreia este posibil ca șarpele să fie imaginea unui pericol iminent, așa cum am menționat anterior. Aceste valențe ne fac să credem că, din punctul de vedere al semnificației sale pe vasele cucuteniene, reprezentarea șarpelui avea, prin inversiune, un rol apotropaic, menit să protejeze conținutul acestora.

Șarpele ca un atribut: O situație în care putem lega informațiile oferite de sursele scrise de imaginea șarpelui redată pe artefactele cucuteniene este atunci când îl „citim” ca un atribut. În sursele mesopotamiene, șarpele reprezintă un atribut al zeilor războinici și este utilizat pentru a inspira sentimente de frică sau de a exprima anihilarea inamicului. În acest context este deseori asociat cu imaginea leului, a cerbului și a taurului. În interiorul acestui sistem de interpretare se pot dezvolta patru modalități de „citire” a materialului arheologic, în funcție de caracteristicile acestuia. Într-un prim caz ne putem referi la reprezentările de sine stătătoare ale

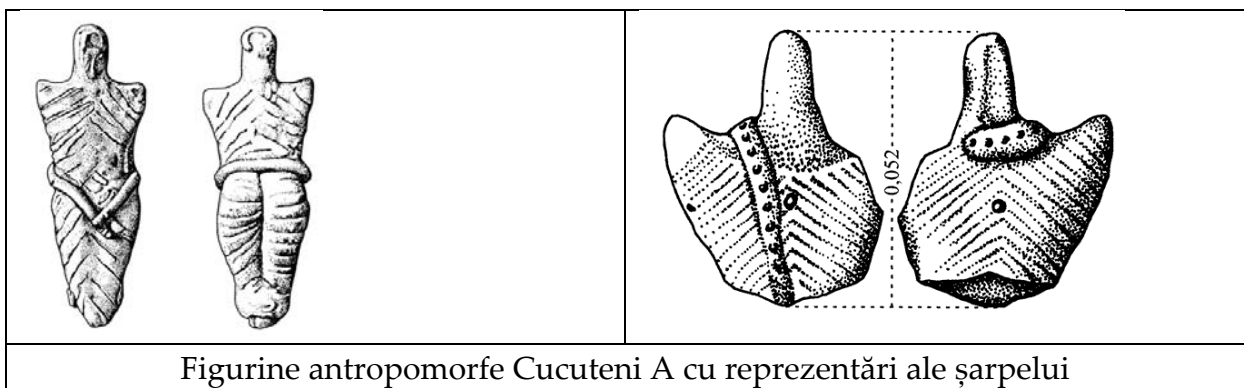
Academia Română, Filiala Iași

imaginii șarpelui, ilustrate mai sus. În acest caz, ne putem afla în fața figurării șarpelui ca atribut al zeilor războinici, funcția sa fiind astfel una apotropaică.

În cel de al doilea caz, unde întâlnim imaginea șarpelui asociată cu reprezentări de feline, în afară de posibila funcția apotropaică a celor două animale, rezultată din asocierea acestora cu zeiță războinică este posibilă și o citire alternativă. În unele mituri mesopotamiene, zeițele războinice cu caracteristici leonine sunt descrise distrugând demoni cu aspect serpentiform. În acest caz, redarea celor două specii de animale pe vasele cucuteniene poate fi privită ca o descriere a unei lupte mitice.

Cel de al treilea caz este definit de asocierea imaginii șarpelui cu figura umană. Pentru cultura Cucuteni această situație este documentată, pentru moment, numai în cazul plasticii antropomorfe provenite din faza A a acestei culturi.

În această situație, o primă posibilitate de interpretare textele mesopotamiene din categoria incantațiilor și descântecele, unde imaginea șarpelui asociată figurii umane reprezintă un semn rău-vestitor, asociat bolii și morții. O dezvoltare

Academia Română, Filiala Iași

naturală a acestui sens ne este dată acceptarea ideii conform căreia figurinele antropomorfe cucuteniene constituie reprezentări ale unei zeiță. În acest caz, sursele mesopotamiene pot indica imaginea șarpelui ca simbol al reînnoirii/reînvierii, prin asocierea acesteia cu zeii muritori/ciclici.

În acord cu interpretarea de mai sus se poate afla și reprezentarea imaginii șarpelui în asociație cu plante și/sau luna.

	
<p>Vas Cucuteni B cu reprezentarea șarpelui și a plantei</p>	<p>Vas Cucuteni B cu reprezentarea șarpelui, lunii și a plantei</p>

În cazul asocierii șarpelui și plantei/arborelui, miturile mesopotamiene, deși prezintă o atitudine ambivalentă față de imaginea șarpelui, transmit un mesaj pozitiv: fie prin uciderea/păcălirea șarpelui se asigură oamenilor/zeilor acces la resurse vegetale, fie șarpele asociat rădăcinilor plantelor le asigură acestora vitalitate.

În cazul îmbinării imaginilor șarpelui, plantei și a lunii, interpretarea este puțin mai dificilă. Reprezentarea șarpelui în acest caz poate fi citită ca exprimare a fecundității prin legătura indirectă construită între șarpe și lună prin intermediul zeilor subpământeni/ciclici – responsabili de fertilitate și fecunditate – care sunt asociați ambelor imagini mitologice.

II. Analiza simbolurilor Cucuteni-Tripolie. Rit și ritual funerar

O primă problemă pe care am avut-o în vedere a fost cea a ritului și ritualului funerar al comunităților Cucuteni-Tripolie. Pe parcursul acestei cercetări am căutat argumente pentru o abordare alternativă a interpretării resturilor umane aparținând culturii Cucuteni.

Introducere: La un nivel general, am abordat clasificarea descoperirilor de resturi umane din spațiul cucutenian, dar nu și din cel tripolian, conform metodologiei utilizate în analiza descoperirilor funerare aparținând perioadei neolitice din Franța, Marea Britanie, Germania și Belgia (PARIAT, 2007). În funcție de context, am făcut face diferența între depuneri rezultate fie în urma unor gesturi intenționate, fie a unor situații accidentale. Pentru primul caz, am avut în vedere depunerile primare, unde datele din literatură indică existența inițială a întregului schelet, ca și la depunerile secundare, caracterizate prin prezența doar a unor părți de schelet în cadrul unui context rezultat în mod clar în urma unei acțiuni deliberate. În cel de al doilea caz ne-am concentrat asupra resturilor umane dispartate provenite din situații arheologice unde o depunere intenționată a acestora nu a putut fi stabilită.

Descoperirile funerare aparținând culturii Cucuteni au fost discutate și prezentate pe larg și într-o manieră sintetică în numeroase ocazii (BEM 2007; KOGĂLNICEANU 2008, 201-216; POPOVICI 1999, 25-38), astfel încât, noi ne-am rezumat doar la o scurtă descriere, pe categorii, a acestora.

Problematika ridicată de ritul și ritualul funerar al purtătorilor culturii Cucuteni s-a dovedit a fi una dificilă, încă de la primele descoperiri de acest fel din așezarea de la Traian – *Dealul Fântânilor*, când cele două depuneri rituale identificate în timpul campaniei din 1952 sunt interpretate ca jertfe umane și reprezentând situații excepționale, deviate de la un presupus rit de înhumare (DUMITRESCU H. 1954, 399-429). Înmulțirea descoperirilor de acest tip nu a fost de natură să ajute la o dezvoltare a discursului concludiv și ultimele încercări de clarificare a practicilor funerare cucuteniene se caracterizează printr-o atitudine prudentă și conservatoare. De remarcat este faptul că diferitele categorii de descoperiri, definite pe baza contextului, sunt tratate diferențiat și că încercările de interpretare pornesc de la presupunerea că acestea sunt rezultate în urma unor acțiuni reprezentând atitudini diferite față de cel decedat. Astfel, în linii mari, ceea ce noi am denumit depuneri primare sunt privite ca înmormântări propriu-zise (DUMITRESCU H. 1954, 422-423; BEM 2007; POPOVICI 1999, 32; BATARIUC, BOTEZATU, 2004-2005, 21-30; BOLOMEY 1983, 159-173; SZÉKELY 1957, 149-159; MANTU, BOTEZATU, KROMER 1994, 87-103), implicația ascunsă fiind că în aceste cazuri avem de a face cu înhumări sau depuneri ale celui decedat, al cărui scop îl constituia păstrarea corpului în integralitatea sa. Sunt cunoscute opt stațiuni arheologice unde au fost întâlnite astfel de situații, reprezentative fiind cele de la Scânteia – *Dealul Bodești*, Traian – *Dealul Fântânilor* și Poduri – *Dealul Ghindaru*.

Depunerile secundare sunt considerate, de cele mai multe ori, ca reprezentând, cel mai probabil, manifestări ale unor acțiuni sacrificiale (DUMITRESCU

Academia Română, Filiala Iași

H. 1954, 408-417; DUMITRESCU H. 1957, 97-116; DUMITRESCU H. 1958, 407-423; LAZAROVICI, BOTEZATU, ELLIS, ȚURCANU 2003, 297-306), în unele cazuri, sau ca materializări ale unui cult al craniului, în altele (DUMITRESCU H. 1958, 421-422; LAZAROVICI et al. 2003, 301-302; POPOVICI 1999, 35; BOLOMEY 1983, 173). Astfel de cazuri au fost înregistrate în șapte stațiuni cucuteniene, ilustrative fiind cele de la Traian – *Dealul Fântânilor*, Poduri – *Dealul Ghindaru*, Hăbășești – *Holm* și Scânteia – *Dealul Bodești*.

Descoperirile de resturi umane dispartate, provenite de cele mai multe ori din nivelul de cultură și în cazul cărora nu s-a putut observa existența unui context de descoperire cu un caracter special, care să dovedească intenționalitatea depunerii, sunt interpretate fie ca dovezi ale practicării antropofagiei rituale (BATARIUC, BOTEZATU 2004-2005, 25; POPOVICI 1999, 35; BOLOMEY 1983, 169; ZAHARIA, SZÉKELY 1985-1986, 101-114) sau ca semn al indiferenței față de cel decedat (BOLOMEY 1983, 169; BAILEY 2005, 2-12).

Trebuie să remarcăm faptul că, în toate situațiile mai sus menționate, resturile umane au fost descoperite în interiorul așezărilor, pentru arealul culturii Cucuteni nefiind cunoscute, în acest moment, necropole precum în cazul complexelor culturale contemporane.

Discuții asupra unei metodologii interpretative alternative: În opinia noastră, o primă problemă care a necesitat reconsiderare, atunci când am discutat discutat studiul practicilor funerare cucuteniene, a fost constituită de modul în care este abordată înțelegerea ființei umane. Arheologul, prin natura ocupației sale, este predispus la asumarea unei atitudini carteziene. Raportată la materialul arheologic, cunoașterea este posibilă prin observarea detașată a mediului fizic, manieră extinsă, în mod natural, și la încercările de înțelegere a unor probleme de ordin mental. Astfel, după cum s-a putut observa și din scurtul istoric al cercetării asupra resturilor umane aparținând culturii Cucuteni, puterea explicativă a unei astfel de platforme filosofice este redusă, iar discursul concludiv este marcat de nesiguranță.

Din acest punct de vedere, mai benefică ar putea fi abordarea naturii umane din perspectivă heideggeriană, deoarece, depărtându-se de rigiditatea impusă de operarea cu dihotomia subiect – obiect, aceasta permite surprinderea funcționării spiritului uman într-o ipostază dinamică, vie și pleneră. Astfel, la nivel general, ființa umană este una care funcționează printr-o continuă și simultană raportare la mediul fizic înconjurător, la celelalte ființe umane în mijlocul cărora acționează și la propriul sine. În permanență, omul mănuieste ceva, interacționează cu altcineva și se autoevaluează critic din perspectiva proiectului în scopul căruia acționează (HEIDEGGER 2006; GORNER 2007; WHEELER 2014).

Toată această agitație existențială se desfășoară, bineînțeles, în interiorul unor coordonate spațio-temporale care, însă, nu sunt identice cu cele înțelese din perspectivă carteziană. Astfel, prezentul ființei umane constituie de fapt o stare permanentizată de alegere a unui curs de acțiune pornit din determinanții creați de trecut și opțiunile furnizate de viitor, ca plan de realizare a proiectului (HEIDEGGER 2006, §72-77). Din punct de vedere spațial, proximitatea este definită de obiectele și ființele „utilizate” în acțiunea prezentă, în timp ce distanța este populată cu obiecte și ființe ne-utile/inutilizabile (HEIDEGGER 2006, §19-24).

Pornind de la aceste concepte, și păstrând în minte tripla relaționare amintită anterior, am putea concluziona că resturile umane cucuteniene, păstrate în interiorul spațiului cotidian, constituie obiecte utile. Întrebarea care se ridică este: utile la ce?

Direcția în care am căutat răspunsul ne-a fost sugerată chiar de termenii în care am formulat întrebarea. Prin caracteristicile sale, ființa umană este supusă unui dublu determinism: unul cultural, izvorât din dimensiunea sa temporală, și unul social, rezultat din dimensiunea sa spațială. Problema majoră care se ridică în cazul arheologiei preistorice, în această situație, constă în absența oricăror surse de informare directă. O soluție posibilă în acest caz o constituie păstrarea parametrilor analitici fundamentali enunțați mai sus, renunțarea la orice implicații de ordin metafizic și căutarea unor explicații la nivelul unor operațiuni psihologice și biologice ireductibile.

Din această perspectivă, înțelegerea utilității prezenței resturilor umane în spațiul cotidian ne-a fost deschisă de abordarea lor ca simboluri în accepțiune jungiană. Unul din pilonii psihologiei analitice îl constituie realizarea stării conflictuale existente între cele două dimensiuni ale psihicului uman: conștientul și inconștientul (JUNG 1998, 18-103). Astfel, procesul de creare al simbolurilor se constituie într-o operațiune naturală și spontană, care are scopul de a reconcilia conflictele ce pot apare la nivelul psihicului sub forma unor emoții intense și care pot avea drept consecință fragmentarea acestuia. Din punct de vedere tipologic, Jung face distincția între două tipuri de simboluri (JUNG 1949, 97-138; JUNG 1998).

1. Naturale – rezultate ca urmare a conținutului psihicului inconștient individual și care pot fi cunoscute și descifrate doar prin interacțiune directă cu cel care le-a creat;

2. Culturale – folosite pentru a exprima adevăruri eterne și universale, rezultate din ceea ce Jung numește nevoi fiziologice sau instinct. Aceste simboluri iau forma miturilor arhetipale, pot sta la baza formării religiilor, iar funcția lor practică

poate fi interpretată în termenii unei terapii mentale pentru suferințele și anxietățile omenirii în general.

O primă ierarhizare a nevoilor specifice ființei umane a fost realizată de Abraham Maslow care, în ordinea stringenței, enumeră: foamea, somnul, siguranța, apartenența la un grup, dragostea, respectul de sine, autorealizarea și creativitatea (MASLOW 1954). Cercetări recente asupra acestei ierarhizări și a modului în care acești diferiți factori influențează atingerea unei stări de fericire subiective sugerează atât un rol mult mai important jucat de factorii sociali și psihologici decât cel postulat de Maslow, cât și o flexibilitate crescută și chiar posibilitatea inversării unor trepte ale piramidei, în unele cazuri remarcând-se îndeplinirea unor nevoi sociale și psihologice înaintea celor fiziologice (TAY, DIENER 2011, 354–365).

Verificarea, nuanțarea și bazele biologice ale acestei viziuni sunt exprimate în principiile de bază ale sociobiologiei. Din acest punct de vedere, starea conflictuală dintre inconștient și conștient își găsește explicația în funcționalitatea biologică a complexului hipotalamic-limbic. În cazul speciilor cu instinct de agregare socială sporit, acesta programează comportamentul indivizilor astfel încât să asigure șanse maxime de supraviețuire genelor fundamentale ale speciei, chiar dacă acțiunea rezultată este în detrimentul supraviețuirii sau fericirii unui reprezentant singular al speciei. Rezultatul acestei programări biologice este constituit, în momente de stres, de apariția unei stări psihologice de tensiune între instinctele care guvernează supraviețuirea individuală și supraviețuirea socială (WILSON 2003; CHIARELLI, CORRUCINI 1981; ALCOCK 2001).

Concluzii: La nivelul concret al ritului și ritualului funerar observat în cercetările asupra culturii Cucuteni, și pornind de la premisa că acestea constituie „unelte simbolice” pentru medierea unui conflict la nivel psihologic, putem presupune că simbolistica ritualului funerar și religios în acest caz are o dublă determinare biologică, rezultată din caracterul social al omului și din capacitatea acestuia de a-și transpune sentimentele primare în simboluri.

Astfel, în cazul culturii Cucuteni, un prim sens de interpretare al păstrării resturilor umane în interiorul așezărilor este dat de încercarea de a face față sentimentelor puternice cauzate de pierderea unei rude. Ipoteza este plauzibilă dacă luăm în considerare legăturile complexe observate de Durkheim între corpul fizic și suflet/spirit în studiul său asupra formelor elementare ale religiei (DURKHEIM 1995). Deși aparent această dualitate funcționează într-o dihotomie pe liniile profan – sacru, relația dintre cele două elemente ale ființei umane este mult mai complexă. Corpul, prin locuirea sa de către suflet, capătă o dimensiune sacră, devenind expresia vizibilă

a unei realități imateriale. Legătura astfel creată rezistă chiar și după moarte, părăsirea de către suflet a vehiculului său perisabil, resturile neînsuflețite, în special oasele, considerându-se a păstra încă, prin contagiune, o puternică încărcătură a spiritului celui decedat, asigurându-i încă prezența în preajma acestora. De asemenea, revenind la sociobiologie, unul dintre cele mai puternice principii care asigură coeziunea unui grup este constituit de relațiile de rudenie la nivel biologic. Ființa umană, care funcționează într-o societate ce depășește limitele comunităților biologice, a transpus acest impuls inconștient în sisteme mitologice capabile să rezolve, cel puțin parțial, conflictul inconștient generat de supraviețuirea individuală versus supraviețuirea speciei/societății.

Totuși, această explicație este incompletă și superficială, ignorând dimensiunea socială a ființei umane. Luând în calcul și nevoia instinctivă de ierarhizare a oricărui grup social putem astfel împinge interpretarea mai departe, și să abordăm, în special resturile umane disperate găsite în nivelul de cultură, ca „unelte utilizate”/„determinanți” din trecut pentru definirea, de către supraviețuitori, a propriului corp social prezent (astfel de interpretări au fost de altfel emise și pentru alte spații culturale: KOLÁŘ 2012, 25-44).

Cursul viitor de acțiune va consta în analiza contextuală, în interiorul acestui cadru teoretic de referință, a descoperirilor cu caracter funerar din cadrul culturii Cucuteni-Tripolie.

III. Analiza simbolurilor Cucuteni-Tripolie. Cercetări bioarheologice asupra depozitelor de *Lithospermum* sp.

O altă direcție de cercetare s-a concretizat în sub-domeniul bioarheologiei, prin investigarea rămășițelor de *Lithospermum officinale* L. și de *Buglossoides purpureo-coerulea* L. I. M. Johnson (*Lithospermum purpureo-coeruleum*) care dovedesc folosirea unor plante într-o serie de ritualuri. Diferitele resturi arheobotanice prezente în siturile arheologice, a căroror studiere și analiză reclamă specializarea în domenii diferite, complementare arheologiei, pot oferi o serie întreagă de date referitoare la diferitele activități practicate, precum cultivarea unor specii de plante, dar, prin intermediul unor resturi din flora spontană, și date privitoare la mediul înconjurător, climă, tipul solurilor etc. Nu în ultimul rând, aceleași tipuri de descoperiri ne permit și studierea unor aspecte ale diferitelor practici rituale sau, de ce nu, chiar medicinale (FERDIÈRE 2010).

Noi am discutat descoperirile de resturi de *Lithospermum officinale* L. și *Buglossoides purpureo-coeruleum* (L.) I. M. Johnston (*Lithospermum purpureo-coeruleum*)

identificate în trei situri arheologice atribuite culturii Cucuteni (România), la Izvoare-Piatra Neamț (jud. Neamț), Poduri-Dealul Ghindaru (jud. Bacău) și Bodești/Frumușica (jud. Neamț). Am dorit să oferim o imagine de ansamblu asupra descoperirilor arheobotanice atribuite familiei *Boraginaceae* din arealul culturii Cucuteni și am încercat să propunem noi modalități de interpretare a materialului arheologic.

***Lithospermum officinale* L. și *Buglossoides purpurocaerulea* (L.) (*Lithospermum purpureo-coeruleum* L.) – proprietăți și utilizare:** *Lithospermum officinale* L. (denumiri populare: mei pășăresc, grăușorul-vrabiei, iarba-omului, mălai pășăresc, mălai pietros, mărgelușe, mohor, rădăcina roșie) face parte din familia *Boraginaceae*, fiind o specie întâlnită pe malul râurilor și lacurilor, în zăvoaie, în tufărișuri, la marginea pădurilor, de la câmpie până în etajul montan, atât pe terenurile cultivate, cât și în arii ruderaie (FERNANDES 1972, 86; SÂRBU et al. 2013). *Buglossoides purpurocaerulea* (L.) (*Lithospermum purpureo-coeruleum* L.) (denumiri populare: mărgelușe, mei pășăresc, meișor), de asemenea din familia *Boraginaceae*, este întâlnită în tufărișuri și păduri, de la câmpie până în etajul colinar (VALETINE 1972, 87; SÂRBU et al. 2013). Ambele specii posedă o serie de proprietăți medicinale:

- *Lithospermum officinale* are proprietăți diuretice și proprietăți antiinflamatoare ale căilor urinare (boli de rinichi), antigutoase, febrifuge, de stimulare a digestiei acționând mai ales asupra stomacului, anti-toxice. Planta are și proprietati antiovulatoare (PÂRVU 2000).

- *Buglossoides purpurocaerulea* poate fi utilizată în tratamentul bronșitei. Principiile active atenuază sau înlătură inflamația bronșică acută, microbiană sau virotică și facilitează expectorația (MOHAN 2009).

Descoperirile arheologice și interpretarea acestora: În aria de răspândire a culturii Cucuteni sunt cunoscute, până în prezent, trei situații arheologice în cadrul cărora s-a observat prezența nuculelor de *Buglossoides purpurocaerulea* atribuite atât fazei A a acestei culturi (două descoperiri din așezarea de la Izvoare), cât și fazei B (Bodești/Frumușica), precum și un caz în care s-au identificat nucule de *Lithospermum officinale* (Poduri-Dealul Ghindaru), încadrat în faza A. Descoperirile menționate fac trimitere, în opinia unor cercetători, la o posibilă semnificație magică a acestora (MARINESCU-BÎLCU, CÂRCIUMARU 1992, 368; MONAH F., MONAH D. 2008, 165-166). În vederea unei analize mai ușoare, noi le-am grupat în două categorii:

- a. Descoperiri de semințe perforate – utilizate, cel mai probabil, pentru realizarea unor mărgele/coliere/obiecte de podoabă, și
- b. Descoperiri de semințe neperforate/depuneri rituale;

În prima categorie, cea a **descoperirilor de semințe perforate**, am inclus una din descoperirile de la **Izvoare** (jud. Neamț) (MARINESCU-BÎLCU, CÂRCIUMARU 1992, 355-370; CÂRCIUMARU 1996, 88-89). Un număr de 4,000 de nucule perforate de *Buglossoides purpurocaerulea* identificate în campania de săpături din anul 1988, alături de imitații de canini de cerb și mărgelile de lut formau, în opinia descoperitorilor, un singur colier, combinat (MARINESCU-BÎLCU, CÂRCIUMARU 1992, 368). Faptul că piesele ce compuneau colierul de la Izvoare erau întregi, depozitate într-un vas în interiorul unei locuințe, ne face să credem că acesta era păstrat (eventual în intervalul dintre două posibile ceremonii în cadrul cărora acesta era etalat) și nu era un artefact scos din uz. Descoperitorii depozitului vorbesc și despre posibilitatea ca acest colier să fi aparținut vraciului așezării (MARINESCU-BÎLCU, CÂRCIUMARU 1992, 368). Pe de altă parte, o serie de 4,000 de semințe neperforate prezente în interiorul aceluiași vas ar putea sugera faptul că acest colier nu era încă terminat. Privind la modul general problematica pieselor de podoabă, se pare că utilitatea acestora este doar parțial decorativă deoarece aceste obiecte îndeplinesc și o funcție simbolică sau/și socială, pe lângă rolul lor evident estetic (TABORIN 2004, 9-10). În ceea ce privește cazul specific al mărgelilor, multitudinea funcțiilor acestor obiecte ne este exemplificată de utilizarea acestora de către populațiile africane, unde îndeplinesc simultan roluri de definire a statutului social, de talismane și de podoabe (MARTIN 2009, 116-117).

Prezența unor coliere formate din nucule de *Buglossoides purpurocaerulea* este semnalată și în alte arii culturale (MARINESCU-BÎLCU, CÂRCIUMARU 1992, 362-363), dar, din păcate, datele arheologice actuale, precum și informațiile existente în literatura etnografică nu ne-au permis reconstituirea semnificației exacte a acestui tip de artefacte. Am putut totuși să facem o serie de observații care ne-a apropiat, într-o anumită măsură, de înțelesul parțial al acestora:

- Datorită dimensiunilor foarte reduse, recoltarea semințelor de *Buglossoides purpurocaerulea* era dificilă (MONAH F., MONAH D. 2008, 145), iar perforarea acestora reprezenta un proces ce necesita atenție sporită și, date fiind cantitățile prelucrate, un timp de manufacturare relativ îndelungat (PAUC et al. 2005, 42-43). De asemenea, și realizarea imitațiilor de canini de cerb necesita un timp de manufacturare destul de îndelungat (CHOYKE 2001, 252). Toate acestea ar putea fi integrate în ceea ce B. Hayden numește „tehnici de prestigiu”. Potrivit acestuia, „scopul pentru crearea artefactelor de prestigiu nu este acela de a îndeplini o sarcină practică, ci de a etala bogăția, succesul și puterea. Scopul acestora e de a rezolva o problemă sau de a îndeplini o sarcină de ordin social [...]” (HAYDEN 1998, 11).

- Pe un alt palier, caninii de cerb provin de la un animal sălbatic important și nu sunt foarte accesibili (CHOYKE 2001, 252). Prezența acestora și a imitațiilor lor în cadrul unor depozite importante – precum Brad, Ariușd, Hăbășești sau Cărbuna (MONAH D., 2003 cu bibliografia) – indică importanța socială a acestor artefacte, comunicând statutul social al deținătorului. Pe de altă parte, ar putea fi vorba chiar de un bun al întregii comunități, format printr-o acumulare treptată (MARINESCU-BÎLCU, CÂRCIUMARU 1992, 368). Problema imitațiilor de canini de cerb a fost destul de amplu discutată în literatura de specialitate, mai ales cea internațională (CHOYKE 2001, 251-261; CHOYKE 2008, 5-21). Urmărind interpretările oferite de A. Choyke, credem că și la Izvoare este posibil să avem de a face cu crearea unor obiecte/imitații ce ar putea conține aceleași informații sociale ca și caninii reali, având astfel aceeași semnificație, dar este posibil ca imitațiile, prin artificialitatea lor, să conțină și alte informații (CHOYKE 2001, 257), care, din păcate, în situația de față nu pot fi întrevăzute în totalitate. O situație relativ asemănătoare se poate presupune și pentru mărelele de lut prezente în vas. Acestea erau, probabil, imitații ale nuculelor de plante de *Buglossoides* (MARINESCU-BÎLCU, CÂRCIUMARU 1992, 360; CÂRCIUMARU 1996, 88). Mărele de lut, de dimensiuni apropiate de a celor a nuculelor, nu au fost arse și astfel au păstrat o culoare de gri-cenușiu (MARINESCU-BÎLCU, CÂRCIUMARU 1992, 359-360), apropiată ca nuanță de obiectele originale. Acest fapt ar putea fi legat de dorința de dominare a naturii, fie în ideea obținerii unor rezultate dezirabile în acțiunile cotidiene (LÉVI-STRAUSS 1966, 25-26), fie doar pentru a construi explicații cu privire la mediul înconjurător (LÉVI-STRAUSS 1966, 17-18; LÉVI-STRAUSS 1987, 54).

- O altă problemă căreia i-am acordat atenție a fost cea marcată de asocierea diferitelor materii prime utilizate pentru componentele colierului, și anume: semințele de *Buglossoides purpurocaerulea*, materialul osos din care erau realizate copiile de canini de cerb și lutul din care au fost modelate o serie de mărele. Asocierea dintre semințele de *Buglossoides purpurocaerulea* și lut o întâlnim și în cazul colierului descoperit la Ulmeni (jud. Călărași) (cultura Gumelnița) (CÂRCIUMARU 1985, 125-127), precum și a celui descoperit la Vlădiceasa (jud. Călărași) (cultura Gumelnița), situație în care mai apar însă și mărele din oase fosilizate (ȘERBĂNESCU 1987, 35-37). Din păcate, noi nu am putut găsi o explicație convingătoare pentru asocierea dintre aceste materiale, deși cu siguranță avea o anumită semnificație. Un aspect care totuși trebuie avut în vedere este cel privitor la culoare, mai ales că în ultima perioadă se accentuează tot mai mult importanța acestei problematice (CHAPMAN 2007, 65-74). Astfel, am putea presupune că alegerea materialelor de mai sus pentru confecționarea colierelor poate fi explicată prin culoarea albă a materiei prime

utilizate, fapt subliniat pentru o serie de descoperiri provenite din alte medii culturale (VITEZOVIĆ 2011, 20).

În cea de a doua categorie, cea a **descoperirilor de semințe neperforate** am inclus descoperirea de la **Izvoare** din anul 1984 (CÂRCIUMARU, MONAH F. 1985-1986, 62; CÂRCIUMARU, MONAH F. 1987, 172; CÂRCIUMARU 1996, 87) și cea de la **Bodești-Frumușica** (CÂRCIUMARU, MONAH F. 1985, 351-352; CÂRCIUMARU, MONAH F. 1985-1986, 58; CÂRCIUMARU 1996, 78) (ambele formate din semințe de *Buglossoides purpureo-caerulea*), în cadrul cărora predomină nuculele neperforate. Contextul de descoperire similar cu cel discutat în cazul anterior, ne indică posibilitatea ca și acestea să fi fost încă în uz în momentul incendierii structurilor de locuire. De asemenea, poziționarea nuculelor în vase, prin urmare, protejate, ne indică faptul că acestea erau bunuri cu o anumită semnificație, putând fi păstrate în vederea perforării ulterioare și realizării de coliere¹, dar, în același timp, nu este exclus ca nuculele să fi fost depozitate în vederea utilizării în diverse scopuri magice/medicinale.

Din punct de vedere arheologic, o situație deosebită este reprezentată de descoperirea de la **Poduri-Dealul Ghindaru**. Prezența a aproximativ 22,400 de nucule de *Lithospermum officinale* într-un pahar cu picior ce se afla în interiorul altui vas, deșu într-o groapă, ne-a determinat să susținem (ca și descoperitorii acestui complex) că acestea au fost depuse ritual (MONAH F., MONAH D. 2008, 144-145). Acest gest ar putea simboliza nevoia de extragere a nuculelor din viața comunității, cu scopul de a le distruge sau, dimpotrivă, de a le conserva (HAMON, QUILLIEC 2008, 1). Această situație se deosebește net de cele două cazuri menționate mai sus, unde, contextul descoperirii ne poate sugera continuarea procesului de acumulare.

O altă observație care ar putea să aibă importanță este aceea că depozitul de la Poduri este singurul din aria culturii Cucuteni format din semințe de *Lithospermum officinale*. Aceasta, coroborată cu afirmația potrivit căreia „*Lithospermum purpureo-coeruleum* este o specie care se pretează mai bine la o perforare în scopul realizării unui colier” (MARINESCU-BÎLCU, CÂRCIUMARU 1992, 362), dar legată și de contextul diferit al descoperirii, pare să indice faptul că aceste semințe, cel mai probabil, nu erau destinate realizării unui/unor coliere. Deși asocierea semințelor de *Lithospermum officinale* cu restul artefactelor prezente în vas nu oferă, deocamdată, informații suplimentare (MONAH F., MONAH D. 2008, 166), totuși prezența ocrului roșu ne indică intenția de a „marca” acest depozit ca unul o importanță specială.

---

¹ La Izvoare trei dintre semințe aveau perforații la ambele capete (Cârciumaru, Monah F. 1985-1986, 62; Cârciumaru, Monah F. 1987, 172; Cârciumaru 1996, 87.), iar pentru Frumușica informațiile sunt oarecum contradictorii: inițial, în literatura de specialitate nu se menționează prezența unor semințe perforate (Cârciumaru, Monah F., 1985, 351-352; Cârciumaru, Monah F., 1985-1986, 58; Cârciumaru, 1996, 78), dar ulterior se susține și existența unor semințe perforate (Cârciumaru, Pleșa, Mărgărit, 2004, 208).

Considerații: Descoperiri de nucule de *Lithospermum sp.* apar și în alte medii culturale, mai mult sau mai puțin îndepărtate – atât spațial cât și temporal – de cel cucutenian. Astfel, acestea se întâlnesc, pe teritoriul actual al României, așa cum am menționat, în arealul culturii Gumelnița (CÂRCIUMARU 1985, 125-127; ȘERBĂNESCU 1987, 35-37), în Bulgaria, în medii neolitice la Kodja Dermen și Sadovetz, sau în nivelurile de Epoca Bronzului de la Karanovo (MARINESCU-BÎLCU, CÂRCIUMARU 1992, 362), dar și în neoliticul din Elveția, Spania (PAUC et. al. 2004; PAUC et. al. 2005, 41-42) și Polonia (BACZYNSKA, LITYNSKA-ZAJAC 2005, 78). Aceste descoperiri vorbesc despre rolul estetic deținut de aceste artefacte, parte a unor coliere sau a altor piese de podoabă, cu conotații multiple, greu de descifrat, legate, probabil, atât de problemele de ordin social, cât și de cele de ordin religios. Valoarea decorativă a acestor piese este demonstrată și de descoperirile de pe continentul asiatic, unde nuculele de *Lithospermum officinale* au fost utilizate pentru decorarea unor vase din lemn, ce au fost identificate într-un context funerar, fiind interpretate ca obiecte de lux (JIANG et al. 2007). O altă descoperire, de data aceasta din America Centrală, întărește semnificația nuculelor de *Lithospermum* ca markeri ai statutului social, acestea fiind utilizate pentru ornarea unei tapițerii descoperite în inventarul unui mormânt maias, aparținând unei persoane de rang înalt (http://www.inah.gob.mx/diversidad/index.php?view=article&id=102%3Ala-cruz-parlante&format=pdf&option=com_content&Itemid=46).

Pe de altă parte, o descoperire arheologică dovedește cunoașterea unora dintre proprietățile medicinale ale plantei încă din timpurile preistorice. Astfel, în Polonia, într-un context funerar atribuit Epocii Bronzului, a fost identificată o cataplasma cu tar și *Lithospermum officinale* (BACZYNSKA, LITYNSKA-ZAJAC 2005, 77-80), autorii descoperirii notând însă că este posibil ca semințele de *Lithospermum* să fi fost folosite și ca agent simpatetic sau chiar ca aditiv magic (BACZYNSKA, LITYNSKA-ZAJAC 2005, 77).

Pentru arealul culturii Cucuteni, descoperirile de semințe perforate și cele de semințe neperforate vorbesc despre două posibile utilizări diferite ale nuculelor de *Lithospermum sp.*, deși este posibil ca acestea să aibă și puncte comune: coliere utilizate, probabil, în situații sociale speciale care necesitau etalarea acestora, sau acumulări ale unui material cu virtuți magice/terapeutice. Așa cum a fost subliniat deja în literatura de specialitate, este posibil ca nuculele de *Lithospermum sp.* să fi avut o serie de proprietăți magice și din această cauză să fi fost folosite și la confecționarea colierelor (MONAH F., MONAH D. 2008).

Interpretările depozitelor de nucule de *Lithospermum* ca acumulări ale unei materii cu proprietăți magice pot fi susținute de pasajul din *Historia Naturalis* în care

Pliniu notează: „Este de necontestat faptul că o drahmă din aceste bijuterii luată cu vin alb sparge și elimină piatra și vindecă stranguria. [...] prin însăși înfășișarea ei, chiar și fără a le fi spus, oamenii i-au realizat proprietățile” (Pliniu, *Naturalis Historia*, XXVII, LXXIV). Acest pasaj ne permite crearea unei legături între descoperirile de acest tip și definiția magiei homeopatice fondată pe principiul asocierilor ideilor pe baza similarității (FRAZER 2009, 38).

Nuanțarea adusă de Durkheim ideilor lui Frazer, privitoare la diferența dintre magie, un concept centrat pe individ, și religie, ca fenomen social (DURKHEIM 1995, 51-52), ne deschide calea de a citi, în viitor, depozitele de semințe neperforate ca posibile gesturi ale comunităților pentru ele însele, menite să asigure eventuala existență a unei rezerve de nucule utilizabile în eventuale ritualuri de vindecare. În același timp, colierele pot fi privite ca manifestări ale statutului social special al individului sau comunității care le deține. Argumente în acest sens pot fi constituite, pe de o parte, de dificultățile tehnice ridicate de strângerea/culegerea și perforarea unor cantități mari de nucule de *Buglossoides porpurocoeruleae*, precum și de volumul relativ mare de muncă investit în realizarea imitațiilor de canini de cerb. În același timp, asocierea dintre produse naturale și imitații ale acestora pot fi interpretate ca exprimări plastice ale eternului conflict dintre natură și cultură (LÉVI-STRAUSS 1966, 1968) și pot fi citite ca exprimare materială a abilității individului care le posedă de a subjuga forțele naturale.

Teritoriile extrem de largi și utilitatea diferită a nuculelor de *Lithospermum*, ne obligă ca, pe viitor să încercăm o discuție mai amănunțită și canalizată pe diferite categorii de descoperiri, definite în funcție de posibila lor utilitate: „ingrediente” utilizate în diferite terapii sau ritualuri, mărgelile sau „butoni”, aplicați pe diverse alte tipuri de materiale textile ori elemente decorative pentru diferite obiecte cu utilități practice.

IV. Analiza simbolurilor Cucuteni-Tripolie. Cercetări bioarheologice asupra utilizării rituale a animalelor și resturilor animaliere

Tot din subdomeniul bioarheologiei, am avut în vedere **posibila utilizare rituală a animalelor și resturilor animaliere în civilizația Precucuteni-Cucuteni.**

Resturile scheletice animale descoperite în posibile contexte rituale pot fi discutate în termenii anatomiei și simbolismului. Așa cum o dovedesc descoperirile din diferite situri atribuite culturii Precucuteni și Cucuteni, se pare că animalele dețineau o poziție importantă în religia acestor populații preistorice. La modul general, studiile arheozoologice și arheologice stabilesc apartenența resturilor la o

anumită specie, vârsta, anumite tipare de sacrificare a animalelor, detalii stratigrafice și asocierea cu alte artefacte. Diferite specii de animale sau părți scheletice descoperite în diferite contexte arheologice permit asocierea cu practici rituale, putând fi identificate mai multe situații, precum: schelete întregi descoperite în așezări; părți de schelete descoperite în așezări, în stratul de cultură (de exemplu: bucranii sau coarne de bovine) sau în depuneri rituale (de exemplu: depozitul de astragale descoperit în tell-ul de la Poduri).

Depunerea scheletelor întregi în așezări: Datele arheologice ce dovedesc depunerea intenționată a animalelor întregi sunt rare în aria culturii Cucuteni. Două schelete de porci (*Sus domesticus*) au fost descoperite pe podeaua unei locuințe nearese din nivelul Cucuteni A2 de la Poduri. Scheletele erau depuse în gropi distincte (Gr. 55 și Gr. 56) și sunt interpretate ca reprezentând depuneri rituale în gropi de fundare a locuinței. Vârsta de sacrificare, într-unul din cazuri (S1), a fost de 10 luni, iar în celălalt caz (S2), de 11-12 luni, în nici unul din cazuri nefiind atinsă maturitatea (mai ales în privința greutateii). Unul dintre indivizi (S2) era femelă, fapt demonstrat de identificarea unui foetus în cadrul aceluiași complex arheologic, Gr. 55. Studiul tafonomic dovedește intervenția umană la nivelul cutiei torcice în ambele cazuri menționate: cel puțin eviscerare parțială în cazul S1 și eviscerare totală în cazul S2. Intervenția umană este indicată și de diferențele dintre „tratamentele” aplicate celor doi indivizi, sugerând faptul că în situația S2, animalul a fost jupuit înainte de depunerea în groapă. Trebuie subliniat faptul că ambele animale, deși probabil tranșate în bucăți pentru a putea intra în gropile de dimensiuni relativ mici, nu au fost descărnate înainte de depozitare, fapt indicat de absența pe oase a urmelor de tăiere (BĂLĂȘESCU 2009).

Părți scheletice descoperite în așezări: În situl precucutenian de la Târgu Frumos, într-o groapă de mari dimensiuni (Gr. 26) considerată a fi de cult, s-au descoperit, pe lângă fragmente ceramice și alte artefacte neobișnuite, și bucranii de bovidee (cel puțin patru bucranii de bovine), precum și un număr impresionant de coarne. În ceea ce privește repartiția pe specii și sexe a bucraniilor, au fost făcute următoarele observații: un bucraniu de bour (*Bos primigenius*) mascul și trei bucranii de vite domestice (*Bos taurus*) – unul de mascul, unul de mascul castrat și unul provenit de la o femelă. În ceea ce privește carnea, după morfometrie, 10 dintre acestea aparțin unor masculi, cinci – unor masculi castrați și nouă – unor femele (HAIMOVICI, COROLIUC 2000). Astfel de depuneri, cu un caracter ritual, au fost semnalate și în cazul altor gropi descoperite în stațiunea de la Târgu Frumos, dar

niciuna nu a avut un astfel de conținut și o asemenea varietate de ofrande (URSULESCU *et al.* 2002).

În nivelul Cucuteni A din situl de la Poduri-Dealul Ghindaru a fost descoperit un depozit de astragale, poziționat sub platforma de lut a unei locuințe. Din punctul de vedere al speciilor: 21 de astragale provin de la vite (*Bos taurus*), trei provin de la cerb (*Cervus elaphus*) și unul de la oaie/capra (*Ovis aries/Capra hircus*). Astragalele erau mai mult sau mai puțin alterate, 13 având urme de lustru pe fața anterioară. De asemenea, unele piese prezentau urme de ocru roșu, iar patru piese sugerează contactul cu artefacte din cupru, având o nuanță de verde (BEJENARU *et al.* 2010).

În acest caz, pot fi emise două teorii: utilizarea în diferite ritualuri de divinație sau utilizarea în diferite jocuri rituale. Astragalele descoperite în depozite rituale, alături de un alt depozit cu caracter cultic, par să susțină interpretarea loc ca obiecte cu o încărcătură supranaturală, ce permit citirea viitorului și care au un efect benefic asupra utilizatorilor lor și asupra construcțiilor în care sunt incluse.

Deoarece, în multe contexte arheologice, astragalele sunt descoperite în diferite stadii de prelucrare, s-a urmărit analizarea funcționalității acestui tip de artefacte prin studierea unui număr de 602 astragale provenite din diferite situri atribuite perioadei calcoliticului din partea estică a României, din care 497 dintr-un singur complex. Utilizarea acestora de către societățile preistorice a fost subiect de dezbatere în literatura arheologică, acestora fiindu-le atribuite atât funcții simbolice, cât și practice. Pentru urmărirea acestui aspect s-a făcut apel la trei seturi de date. Primul set de date a avut în vedere analizarea tiparelor și a intenționalității modificărilor observate asupra artefactelor. Diferite tipuri de astragale au fost aplatizate pe una sau mai multe dintre fețe, divizate longitudinal sau perforate. Una dintre problemele ce au fost urmărite a încercat să stabilească dacă tratamentele aplicate sunt rezultatul procedurilor de modelare sau se datorează utilizării intense. Un al doilea set de date a fost obținut din studierea materiei prime utilizate și a oferit informații asupra unui anumit tipar de exploatare într-un anumit context cronologic. Astfel, s-a observat existența unei tranziții de la utilizarea astragalelor provenite de la bovine și alte rumeșătoare mari în calcoliticul timpuriu, la astragalele provenite de la rumeșătoare mici, în special de la ovine și caprine, spre finalul calcoliticului. Cea de a treia categorie de informații a fost oferită de studierea contextului arheologic al descoperirilor. Astragalele cu urme de uzură sunt, de obicei, descoperite grupat, în unele cazuri alături de astragale fără urme de uzură sau modificări. Aceste grupări sunt descoperite în anumite locuri din cadrul așezărilor: în locuințe, în gropi, în platforma de lut a locuințelor sau depozitate în vase.

Bibliografie

ALCOCK John

2001 *The Triumph of Sociobiology*, Oxford.

BACZYNSKA B., LITYNSKA-ZAJAC M.

2005 *Application of Lithospermum officinale L. in early Bronze Age medicine*, în *Veget. Hist. Archaeobot.*, 14, p. 77-80.

BATARIUC Paraschiva-Victoria, BOTEZATU Dan

2004-2005 Une possible inhumation Cucutenienne trouvée à Mihoveni – Cahla Morii (dép. de Suceava), în *Studia Antiqua et Archaeologica*, X-XI, p. 21-30.

BAILEY Douglas W.

2005 *On the absence of burial ritual in Cucuteni-Tripolie communities*, în *Scripta praehistorica. Miscellanea in honorem nonagenarii magistri Mircea Petrescu-Dîmbovița oblata*, eds. Victor Spinei, Cornelia-Magda Lazarovici, Dan Monah, Iași, p. 2-12.

BĂLĂȘESCU Adrian

2009 *Ritual depositions of Sus domesticus from Poduri-Dealul Ghindaru (Cucuteni culture, Bacău County, Romania)*, în *Annales d'Universite "Valahia" Târgoviște*, Section d'Archeologie et Histoire, XI, 1, p. 69-78.

BEJENARU Luminița, MONAH Dan, BODI George

2010 *A deposit of astragali at the Cooper Age tell of Poduri-Dealul Ghindaru, Romania*, în *Antiquity* 184/323/2010, <http://antiquity.ac.uk/projgall/bejenaru/323>.

BEM Cătălin

2007 *Traian – Dealul Fântânilor. Fenomenul Cucuteni A-B*, Târgoviște;

BLACK Jeremy, CUNNINGHAM Graham, ROBSON Eleanor, ZÓLYOMI Gábor

2004 *The Literature of Ancient Sumer*, Oxford University Press, Oxford.

BOLOMEY Alexandra

1983 Noi descoperiri de oase umane într-o așezare cucuteniană, în *Cercetări Arheologice*, VI, p. 159-173.

CARCIUMARU Marin

1985 *Le collier de semences d'Ulmeni (culture de Gumelnița)*, în *Dacia N.S.*, XXIX, 1-2, p. 125-127.

1996 *Paleoetnobotanica*, Iași.

CARCIUMARU Marin, MONAH Felicia

1985 *Reconsiderări asupra determinărilor de semințe carbonizate de la Frumușica și Valea Lupului în Studii și cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, 36, 4, p. 351-352.

Academia Română, Filiala Iași

1985-1986 *Determinări paleobotanice pentru eneoliticul din Moldova, în Acta Musei Meridionalis*, VII-VIII, p. 57-64.

1987 *Déterminations paléobotaniques pour les cultures Précucuteni et Cucuteni*, în M. Petrescu-Dîmbovița, N. Ursulescu, D. Monah, V. Chirica (eds.), *La civilisation de Cucuteni en contexte européen*, BAI I, Iași, p. 167-174.

CARCIUMARU Marin, PLEȘA M., MARGARIT Monica

2004 *Omul și plantele. Manual de analiză carpologică*, Târgoviște.

CHAPMAN John

2007 *The Elaboration of an Aesthetic of Brilliance and Colour in the Climax Copper Age*, în F. Lang, C. Reinholdt, J. Weilhartner (eds.), *Archäologische Forschungen zwischen Nil und Istros. Festschrift für Stefan Hiller zum 65. Geburtstag*, Viena, p. 65-74.

CHIARELLI A. B., CORRUCINI R. S. (eds)

1981 *Primate Behavior and Sociobiology. Selected Papers (part B) of the VIIIth Congress of the International Primatological Society, Florence, 7-12 July, 1980*, Berlin Heidelberg New York.

CHOYKE Alice

2001 *Late Neolithic red deer canine beads and their imitations*, în A. Choyke, L. Bartosiewicz (eds.), *Crafting bone: Skeletal Technologies through time and space*, BAR Int. Ser. 937, Oxford, p. 251-261.

2008 *Shifting meaning and value through imitation in the European Late Neolithic*, în P. Biehl, Y. Rassamakin (eds.), *Import and Imitation in Archaeology*, Langenweißbach, p. 5-21.

DUMITRESCU Hortensia

1954 *O descoperire în legătură cu ritul de înmormântare în cuprinsul culturii ceramicii pictate Cucuteni-Tripolie*, în *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, V, 3-4, p. 399-429.

1957 *Découvertes concernant un rite funéraire magique dans l'aire de la civilisation de la céramique peinte du type Cucuteni-Tripolie*, în *Dacia N.S.*, I, p. 97-116.

1958 *Deux nouvelles tombes cucuteniennes à rite magique découvertes à Traian*, în *Dacia N.S.*, II, p. 407-423.

DURKHEIM Emile

1995 *Formele elementare ale vieții religioase*, Iași.

FERDIÈRE Alain (coord.)

2010 *Arheobotanica*, volum îngrijit de L. Bejenaru, F. Monah, D. Monah, Iași.

FERNANDES R.

1972 *Lithospermum L.*, în T. G. Tutin (ed.), *Flora Europaea*, III, Cambridge, p. 86.

FRAZER J. G.

2009 *The Golden Bough. A Study of Magic and Religion*, Auckland.

FOSTER Benjamin R.

Academia Română, Filiala Iași

1996 *Before the muses: an anthology of Akkadian literature*, vol. I, CDL Press, Bethesda.

1996a *Before the muses: an anthology of Akkadian literature*, vol. II, CDL Press, Bethesda.

GORNER Paul

2007 *Heidegger's Being and Time. An Introduction*, Cambridge.

HAIMOVICI Sergiu, COROLIUC Anca

2000 *The study of the archaeozoological material founded in the pit no. 26 of the Precucuteni III settlement at Târgu Frumos – Baza Patule*, în *Studia Antiqua et archaeologica*, VII, p. 169-206.

HALLO William W.

2010 *The World's Oldest Literature. Studies in Sumerian Belles-Lettres*, Brill, Leiden – Boston.

HAMON C., QUILLIEC B.

2008 *Hoardings from the Neolithic to the Metal Ages: technical and codified practices. Introduction*, în C. Hamon, B. Quilliec (eds.), *Hoardings from the Neolithic to the Metal Ages: technical and codified practices*, BAR Int. Ser. 1758, Oxford, p. 1-3.

HAYDEN Bryan

1998 *Practical and Prestige Technologies: the Evolution of Material Systems*, în *Journal of Archaeological Method and Theory*, 5, 1, p. 1-55.

HEIDEGGER Martin

2006 *Ființă și Timp*, traducere de Gabriel Liiceanu și Cătălin Cioabă, București.

JIANG H.-E., LI X., LIU C.-J., WANG Y.-F., LI C.-S.

2007 *Fruits of Lithospermum officinale L. (Boraginaceae) used as an early plant decoration (2500 years BP) in Xinjiang, China*, în *Journal of Archaeological Science*, 34, p. 167-170.

JUNG Carl Gustav

1949 *The psychology of the Child Archetype*, în *Carl Gustav Jung, Carl Kerényi, în Essays on a Science of Mythology. The Myth of the Divine Child and the Mysteries of Eleusis*, trad. R.F.C. Hull, Bollingen Series XXII, New York, 97-138;

1998 *Approaching the unconscious*, în *Carl Gustav Jung (ed.), Man and his Symbols*, New York, p. 18-103.

KOGĂLNICEANU Raluca

2008 *Dove sono gli uomini? Si può parlare di "pratiche funerarie" nella civiltà di Cucuteni?*, în *Cucuteni. Tesori di una civiltà preistorica dei Carpazi. Atti del Convegno Italo-Romano, Roma, 18 ottobre 2007*, eds. Nicolae Ursulescu, Raluca Kogălniceanu, Cristina Crețu, Iași, p. 201-216.

KOLÁŘ Jan

Academia Română, Filiala Iași

- 2012 *Secondary Mortuary Practices During the Late Eneolithic in Moravia, Czech Republic: State of Knowledge, History Of Research, Terminology and Interpretations*, în Jan Kolář, František Trampota (eds.), *Theoretical and Methodological Considerations in Central European Neolithic Archaeology. Proceedings of the 'Theory and Method in Archaeology of the Neolithic (7th - 3rd millennium BC)' conference held in Mikulov, Czech Republic, 26th – 28th of October 2010*, BAR International Series 2325, Oxford, p. 25-44.
- LAZAROVICI Cornelia Magda, BOTEZATU Dan, ELLIS Linda, ȚURCANU Senica
2003 *Noi resturi de oase umane în așezarea cucuteniană de la Scânteia (1994-2003)*, în *Arheologia Moldovei*, XXVI, p. 297-306.
- LÉVI-STRAUSS Claude
1966 *Mythologiques II. Du miel aux cendres*, Paris.
1968 *Mythologiques III. L'origine des manières de table*, Paris.
1978 *Antropologia structurală*, București.
1987 *Introduction to the Work of Marcel Mauss*, Londra.
- MANTU Cornelia Magda
1998 *Cultura Cucuteni. Evoluție, cronologie, legături*, Piatra Neamț.
- MANTU Cornelia Magda, BOTEZATU Dan, KROMER Bernd
1994 *Un mormânt dublu de înhumăție din așezarea cucuteniană de la Scânteia (jud. Iași)*, în *Acta Musei Napocensis*, 31, 1, p. 87-103
- MARINESCU-BÎLCU Silviu, CÂRCIUMARU Marin
1992 *Coliere de Lithospermum purpureo-coeruleum și „perle” de cerb în neoliticul din România în contextul centrului și sud-estului Europei*, în *Studii și cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, 43, 4, p. 355-370.
- MARTIN D.
2009 *Beads*, în M. K. Asante, A. Mazama (eds.), *Encyclopedia of African religion*, Los Angeles-Washington DC, p. 116-117.
- MASLOW Abraham Harold
1954 *Motivation and personality*, New York.
- MOHAN Gheorghe
2009 *Remedii naturiste. Ghidul plantelor medicinale*, București.
- MONAH Dan
2003 *Quelques réflexions sur les trésors de la culture Cucuteni*, în *Studia Antiqua et Archaeologica*, IX, p. 129-140.
- MONAH Felicia, MONAH Dan
2008 *Cercetările arheobotanice în tell-ul calcolitic Poduri-Dealul Ghindaru, Piatra-Neamț*.
- PARIAT Jean-Gabriel
2007 *Des morts sans tombes? Le cas des ossements humains en contexte non sépulcral en Europe tempérée entre les 6e et 3e millénaires av. J.-C.*, Oxford.
- PAUC P., MOINAT P., REINHARD J.

Academia Română, Filiala Iași

- 2004 *Le collier de la dame de Chamblandes. La mode à la fin du 5e millénaire avant Jesus-Christ: Le Collier de la Tombe 1 de Pully-Chamblandes (CH), în euroREA 1, p. 103-118.*
- 2005 *Description de la fabrication expérimentale du grain d'enfilage en akène de Lithospermum de type 2 et de la pendeloque à ailettes globulaires, în euroREA 2, p. 40-54.*

PARVU C.

- 2000 *Universul Plantelor. Mică enciclopedie, București.*

POPOVICI Dragomir

- 1999 *Observations about the Cucutenian (Phase A) communities behavior regarding the human body (I), în Analles d'Université "Valahia". Section d'Archéologie et d'Histoire, I, p. 25-38.*

SÂRBU I., ȘTEFAN N., OPREA A.

- 2013 *Plante vasculare din România: determinant ilustrat de teren, București.*

SZÉKELY Zoltan

- 1957 *Cercetările și săpăturile de salvare executate de muzeul regional din Sf. Gheorghe în anul 1955, în Materiale, III, p. 149-159.*

ȘERBĂNESCU Done

- 1987 *Depozitul de mărgele descoperit în tell-ul neolitic de la Vlădiceasa, județul Călărași, în Cultură și civilizație la Dunărea de Jos, III-IV, p. 35-37.*

TABORIN Y.

- 2004 *Langage sans parole. La parure aux temps préhistoriques, Paris.*

TAY Louis, DIENER Ed

- 2011 *Needs and Subjective Well-Being Around the World, în Journal of Personality and Social Psychology, 101, 2, p. 354-365.*

ȚITA I.

- 2003 *Botanică farmaceutică, București.*

URSULESCU Nicolae, BOGHIAN Dumitru, HAIMOVICI Sergiu, COTIUGĂ Vasile, COROLIUC Anca

- 2001 *Archeologie et archeozoologie dans l'habitat de la culture Precucuteni (l'Eneolitique ancien) de la Targu Frumos (Dep. de Iasi, Roumanie), în L.Bejenaru (ed.), Archaeozoology and Palaeozoology Summercouses, Iași, p. 101-130.*

VALETINE D. H.

- 1972 *Buglossoides Moench, în T. G. Tutin (ed.), Flora Europaea, III, Cambridge, p. 87.*

VASTIPHOUT Herman

- 2003 *Epics of Sumerian Kings: The Matter of Aratta, Society of Biblical Literature, Atlanta.*

VITEZOVIĆ Selena

- 2011 *Neolithic decorative objects from osseous materials from the site Starčevo-grad, în Zbornik Narodnog muzeja-serija: Arheologija, 20, 1, p. 11-25.*

Academia Română, Filiala Iași

ZAHARIA Eugenia, SZÉKELY Zoltan

1985-1986 *Raport asupra săpăturilor noi de la Ariușd (jud. Covasna) 1968-1985, în Aluta, XVII-XVIII, p. 101-114.*

WALDAU Paul, PATTON Kimberley (eds.)

2006 *A Communion of Subjects: Animals in Religion, Science, and Ethics*, Columbia University Press, New York.

WHEELER Michael

2014 „Martin Heidegger”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward N. Zalta, URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/fall2014/entries/heidegger/>>.

WISEMAN Boris (ed.)

2010 *The Cambridge Companion to Lévi-Strauss*, Cambridge University Press, Cambridge.

WILSON Edward O.

2003 *Sociobiologia*, București.

***

Electronic Text Corpus of Sumerian Literature (ETCSL)

<http://etcsl.orinst.ox.ac.uk/#> (accesat 25 noiembrie 2014)

***

http://www.inah.gob.mx/diversidad/index.php?view=article&id=102%3Ala-cruz-parlante&format=pdf&option=com_content&Itemid=46, *Maya Funerary Tapestry Restored and Ready for Exhibition* (accesat 5 septembrie 2014).

RAPORT TEHNIC

În cursul anului 2014, în cadrul proiectului au fost desfășurate următoarele activități de diseminare a rezultatelor și specializare a membrilor echipei:

I. Publicații:

1. **Loredana SOLCAN**, Mihaela DANU, Irina IRIMIA, **George BODI**, *Possible Uses and Significance of Two Species of Boraginaceae Family in Prehistory – A Review of the Cucuteni Culture Finds*, în *Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza”*. *Seria Biologie vegetală*, 60, 2, 2014, sub tipar.
2. **George BODI**, **Loredana SOLCAN**, **Luminița BEJENARU**, *Arguments for an alternative approach to the interpretation of the human remains from to the Cucuteni culture*, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 18, 2, 2014, sub tipar.
3. Nicolae URSULESCU, **Vasile COTIUGĂ**, **Ștefan CALINIUC**, *On the Multi-Storeyed Dwellings of the Cucuteni-Trypillia Cultural Complex*. In: Gh. Dumitroaia and C. Preoteasa (eds.), *Cucuteni Culture within the European Neo-Eneolithic Context. Proceedings of the International Colloquium in Piatra-Neamț, 15–17 October 2014*. Piatra-Neamț, Editura Constantin Matasă, sub tipar.
4. **George BODI**, Viorica VASILACHE, Radu PÎRNĂU, *On the Craft and Art of Cucuteni Potters. A case study*, în *Volum omagial în memoria Prof. Mircea Petrescu-Dîmbovița*, Eds. Nicolae Ursulescu, Vasile Cotiugă, Victor Spinei, Editura Universității „Al. I. Cuza”, sub tipar.
5. **Luminița BEJENARU**, **George BODI**, *Animals in the economy and ritual of the Cucuteni Settlement from Poduri-Dealul Ghindaru (Bacău County, Romania)*, *Studia Antiqua et Archaeologica*, 20, 2014, sub tipar.
6. **Luminița BEJENARU**, **George BODI**, Simina STANC, Mihaela DANU, *Middle Holocene Landscape to the East of Carpathians: Bioarchaeological Considerations on the Chalcolithic Site of Hoisești (Iași County, Romania)*, *Carpathian Journal of Earth and Environmental Sciences*, November 2014, Vol. 9, No. 4, p. 121 – 128.

II. Conferințe invitate

1. *Art, Economy and Society in the Chalcolithic of NE Romania*, susținută la invitația Romisch-Germanische Kommission a Institutului Arheologic German, Frankfurt, Germania

2. *Art, Economy and Society in the Chalcolithic of NE Romania* susținută la invitația Eurasien Abteilung a Institutului Arheologic German, Berlin, Germania

III. Comunicări științifice la simpozioane internaționale

1. **George BODI, Luminița BEJENARU, Loredana SOLCAN**, *The Human Remains in Cucuteni Culture. A semiotic of absence*, lucrare prezentată în cadrul Conferinței Internaționale *Archaeoethanatology: an Interdisciplinary Approach on Death in Prehistory*, Alba Iulia, 13-15 aprilie 2014.
2. Andreea VORNICU, **Luminița BEJENARU**, *Astragali Use in Chalcolithic Sites from Eastern Romania. the Construction of a Hypothesis*, lucrarea prezentată la 10th Meeting of the Worked Bone Research Group of the International Council for Archaeozoology (ICAZ), Belgrad, Serbia, 25-30 august 2014.
3. **George BODI, Loredana SOLCAN, Luminița BEJENARU**, *The Snake Representation in Cucuteni-Trypolie Culture. An Approach from the Point of View of the Relational Ontology*, lucrare prezentată în cadrul Simpozionului Internațional *From Symbols to Signs*, Suceava, 2-5 septembrie 2014.
4. **Loredana SOLCAN, George BODI**, Mihaela DANU, *A prickly pear to pick: the deposits of Lithospermum in the Chalcolithic of NE Romania*, poster prezentat la 20th Annual Meeting of the European Association of Archaeologists, Istanbul, Republica Turcia, 10-14 septembrie 2014.
5. **George BODI, Loredana SOLCAN, Luminița BEJENARU**, *They die, and leave no sign. On the problem of death associated rituals in the Chalcolithic of NE Romania*, lucrare prezentată la 20th Annual Meeting of the European Association of Archaeologists, Istanbul, Republica Turcia, 10-14 septembrie 2014 .
6. **Luminița BEJENARU, George BODI, Vasile COTIUGĂ**, *Ritual Use of Animals in the Precucuteni-Cucuteni Civilisation*, poster prezentat la 20th European Association of Archaeologist Annual Meeting, Istanbul, 10–14 September 2014
7. **George BODI, Luminița BEJENARU, Loredana SOLCAN**, *Is there such a time as a time of death? Thoughts on a possible reconstruction of the attitude towards death of the Cucuteni population*, lucrare prezentată la Simpozionul Internațional *Homines, Funera, Astra: Time and Cause of Death from Prehistory to Middle Ages*, fourth edition, Alba Iulia, 21-23 septembrie 2014.
8. **Vasile COTIUGĂ**, Nicolae Ursulescu, **Ștefan CALINIUC**, *On the multi-storeyed dwellings of the Cucuteni-Tripillya cultural complex*, lucrare prezentată la *Cucuteni Culture within the European Neo-Eneolithic Context*, Piatra-Neamț, 15–17 October 2014

IV. Comunicări științifice la manifestări naționale

1. **George BODI**, *Heidegger, Jung și Durkheim. Argumente pentru o re poziționare teoretică în studierea spiritualității comunităților cucuteniene*, lucrare prezentată în cadrul workshop-ului *Cercetări aplicate și teoretice în tehnologia și spiritualitatea comunităților aparținând Culturii Cucuteni*, Iași, 28 Mai
2. **Loredana SOLCAN**, **Mihaela DANU**, **Irina IRIMIA**, **George BODI**, *Possible uses and significance in Cucuteni Culture of two species of Boraginaceae family*, lucrare prezentată la *Sesiunea Științifică Anuală a Facultății de Biologie*, Iași, 25-23 octombrie.
3. **George BODI**, **Luminița BEJENARU**, **Loredana SOLCAN**, *Între lemă și teorie. Argumente pentru o reevaluare a practicilor funerare din cultura Cucuteni*, lucrare prezentată la sesiunea științifică *Antropologia. O abordare interdisciplinară*, organizată în cadrul evenimentului *Zilele Academice ieșene, ediția a XXIX-a. Secția de cercetări antropologice*, 23 octombrie 2014, Iași.

Autorii subliniați în bold fac parte din echipa grantului.

V. Manifestări științifice organizate:

- *Cercetări aplicate și teoretice în tehnologia și spiritualitatea comunităților aparținând Culturii Cucuteni*, workshop organizat în colaborare cu Complexul Muzeal "Iulian Antonescu" Bacău, Iași, 28 Mai 2014

VI. Stagii/deplasări de documentare:

- a. dr. Luminița Bejenaru, Museo Nazionale Preistorico Etnografico „Luigi Pigorini”, Piazza Guglielmo Marconi, 14, 00144, Roma, Italia, 31 octombrie – 9 noiembrie.

Întocmit,

Director de Proiect,

Dr. George Bodi